

”Forræder mod Folket” - om Harald Bergstedts anholdelse og domfældelse

Indledning

Den 11. marts 2012 blev den kendte forfatter og maler Mogens Lorentzen (1892-1953) fejret ved en velfortjent matiné i Vanløse Kulturstation i anledning af hans 120 års fødselsdag. Men nu er Mogens Lorentzen jo ikke den eneste forfatter, der har haft mere eller mindre tilknytning til Vanløse. Lad mig i flæng nævne Thit Jensen (1876-1957), Hans-Jørgen Nielsen (1941-1991), Benny Andersen (f. 1929), Suzanne Brøgger (f. 1944), Thøger Birkeland (1922-2012), Vagn Lundbye (1933-2016), J.H.O. Djurhuus (1881-1948), Peter Poulsen (f. 1940) og Eiler Nystrøm (1874-1948).

Der er dog een, jeg ikke har nævnt ovenfor. Og her bevæger vi os ind på et intrikat område, for det drejer sig nemlig om forfatteren, læreren, journalisten og afholdsagitatoren, men også nazisten *Harald Bergstedt* (1877-1965), der boede i Vanløse fra 1927 til sin død. Bergstedt blev efter krigen tiet ihjel. For eksempel forbød man at afspille hans populære børnesange (”Jeg ved en Lærkerede”, ”Solen er saa rød, Mor” og ”Hør den lille Stær”) i radioen. Forbuddet blev dog ophævet i 1965. Flere litteraturhistorikere glemte også at nævne, at det var Harald Bergstedt, der opfordrede Tom Kristensen til at skrive sin nøgleroman *Hærværk* (1930).

Fig. 1 Harald Bergstedt

Bergstedts næsten 40 års tilknytning til Vanløse omtales kun kort i biografierne om ham (se litteraturlisten), og i Vanløse aner kun de færreste, at han boede her. Det blev der dog rådet nogen bod på, da bogen *Vanløse under krigen* udkom i 2007. Her fortæller *Jørgen Hofland* levende om den bergstedtske familie og sine oplevelser med den.

Bergstedt omtales også et sted, hvor de fleste absolut ikke brød sig om at blive omtalt, nemlig i det såkaldte *Bovrupkartotek*, en afskrift af medlemskartoteket for Danmarks Nationalsocialistiske Arbejderparti (DNSAP) og udgivet af frihedsbevægelsen i 1946. Her finder vi Helga og Harald Bergstedt, Høgholtvej 16, indmeldt i DNSAP 10. december 1942, anført:

Bergstedt, Helga, Fru, Høgholtv. 16. 7. 11. 00. — 10. 12. 42.
— Harald, Forfatter, Høgholtvej 16. 10. 8. 77. — 10. 12. 42.

Fig. 2

Om hans arrestation, domfældelse og fængsling skal det næste handle.

Arrestationen

Søndag den 6. maj 1945 kørte en bil med frihedskæmpere op foran Helga og Harald Bergstedts bolig på Høgholtvej 16 i Vanløse. Her var den nærmeste familie samlet i den lille stue-lejlighed. Anholdelsen var ifølge Bergstedts egen beskrivelse uhyre dramatisk, idet de bevæbnede frihedskæmpere truede sønnen Ole. Da Bergstedt selv blev beordret "op med Grabberne", nægtede han og var meget tæt på at blive skudt:

*"- Saa giver vi en Salve! Brølede han og flyttede Skyderen op foran Tindingen.
- Jamen saa skyd da for Pokker, sa jeg og kastede et Farvel-Blik ind i Stuerne til de andre."*

En anden af frihedskæmperne (eller "Bøsse mænd", som Bergstedt kalder dem) forhindrede imidlertid nedskydningen, og dele af familien blev kørt til det daværende Brønshøj Folkebibliotek til afhøring. Efter et par timer blev de løsladt og kunne vende hjem til Vanløse.

Men det blev en stakket frist, thi allerede den 14. august 1945 blev han atter arresteret, ført til grundlovsforhør og derefter indsat i Vestre Fængsel, hvor han sad indtil 15. marts 1946. Den første tid tilbragte han på sygeafdelingen på grund af svagt helbred, men dog ikke svagere end han stadig var produktiv og bl.a. skrev en række digte til et russisk sangkor.

Fig. 3: Høgholtvej 16, som det ser ud i dag. Bergstedt boede i stuen til venstre.

I Vestre Fængsel

På sygeafdelingen mødte han bl.a. dramatikeren og kritikeren Svend Borberg (1888-1947), der også sad fængslet på grund af sine "unationale" holdninger under besættelsen. Det var under oplæsningen af et af digtene til ovennævnte russiske kor (vistnok digtet "Første Maj"), at Borberg udbrød "at her ligger du og slider uførtrodt videre paa Folkekultur og saa er du faktisk smidt herind som 'Forræder mod Folket!'".

Fig. 4: Svend Borberg. Foto fra 1939.

Det var dog ikke længe, at Bergstedt fik lov til at ligge på sygeafdelingen, for allerede den 27. august overflyttedes han til "rekreationen", dvs. celle nr. 82. Hans skildring herfra er ikke ligefrem hyggelig og bekræfter professor Ditlev Tamms beskrivelse i sin disputats *Retsopgøret efter besættelsen* (1984), hvor han konstaterer, at landsforræderne ofte blev behandlet langt dårligere end de "almindelige" fanger. Om sit ophold her skriver Bergstedt bl.a.:

"- Rekreationen! tænkte jeg. Dette her kan den Onde'me Fængselslægerne ikke være bekendt! En Enmandscelle – snavset og skummel – med et kummerligt lille Gittervindue ud imod Nord oppe i Girafhøjde under det skumle Bueloft [...] Paa den ene Side Døren en stinkende Natspannd med et Bræt lagt over – paa den anden Side en snavset Jernkumme og en vaklende lille rykkeknop, som kun med stort Tommelfingerbesvær kunde gi Vand [...] Maden var fæl – skulde være. - Den er jo en Del af Straffen, forklarede een af Betjentene apatisk. Et sammenkogt Ruskomsnusk med dampkogte halvraa Kartofler og Gulerødder, hvori nogle Steder – baade Sundholm og Hersted-Vester – de hadefulde Kuske i deres Enfoldighed hade kommen Staaltraad – Barberblade – Sejlgarn – brugte Kordonger [kondomer] og andet Griseri for rigtig at hovere over de udskregne 'Landsforrædere'."

Fig. 5: Interiør fra Vestre Fængsel. Foto: Holger Damgaard (Det kgl. Bibliotek)

Efter knap en måned i "rekreationen" flyttedes Bergstedt til en ny celle, hvor han kom til at sidde sammen med tre SS'er og en "Sommer-mand". Det var her han skrev det ofte citerede digt "Aandebesøg i Cellen", der tydeligt viser Bergstedts forhold til Thorvald Stauning, som han beundrede, og Staunings samarbejdspolitik, som Bergstedt var stærk tilhænger af. Digtet begynder således:

*Jeg sad i min Celle med Kind imod Haand
Da svæved fra Gitret en natlig Aand
i Morgenens første Dugning
med langt, hvidt Skæg. Det var Stauning.*

*Han standsed forbavset og trak sit Vær:
- Hvad, Bergstedt, hvordan er du kommen her?
- Jo, sa jeg – uden at blegne -
jeg sidder på dine Vegne.*

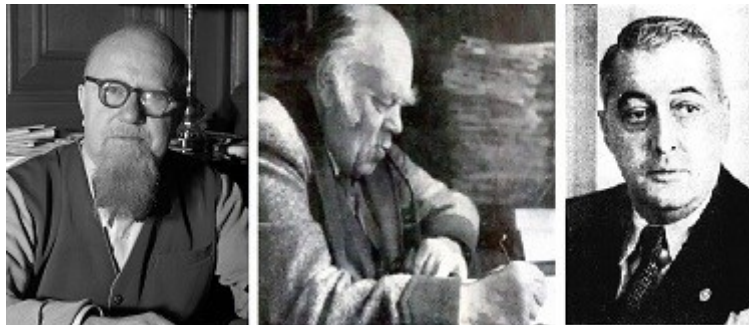
*Han brummed: Hvordan skal det saa forstaas?
- Jeg fulgte din Kurs som skikkelig Praas
og holdt Fred med Besættelsesmagten
efter 9. April-Kontrakten.*

*- Den Ordning var bedst, sa den Gamle stolt.
Ja, Stauning, hvis Tyskland saasandt hade holdt,
men det styrtet i Grus og Brokker.
Da stirred han: Det var som Pokker!*

I løbet af november blev Bergstedt overflyttet til en ny celle, hvor han "sad paa Varetægt" indtil 15. marts 1946, hvor hans sag kom for retten.

Byretten

Den 15. marts 1946 blev retten sat på Domhuset i København under ledelse af byretsdommer Willy Andersen. Bergstedts beskikkede forsvarer var advokat Jørgen Petri. Forinden var en række vidner blevet afhørt, blandt dem borgmester *H. P. Sørensen* (1886-1962), afholdsagitatoren og pacifisten, redaktør Lars Larsen-Ledet (1881-1958), journalisten og oversætteren Aage Jørgensen (1890-1960) og journalisten Helge Bangsted (1898-1974). De to sidste var selv kendte nazister.

*Fig. 6: H.P. Sørensen, Larsen-Ledet og Helge Bangsted
(Wikipedia Commons)*

Den 19. marts 1946 afsagdes dommen: To års fængsel, hvoraf 206 dage blev anset som udstået. Desuden kendtes Bergstedt uværdig til almen tillid i fem år, hvilket ville sige, at man fx blev frataget sin stemmeret og valgbarhed, man kunne ikke ansættes i offentlige stillinger, mistede retten til at blive læge, advokat eller anden virksomhed, der krævede offentlig autorisation. Herudover kunne man miste retten til at opnå næringsbrev som selvstændig erhvervsdrivende.

Harald Bergstedt dømtes efter en af retsoppgørets særlove, nemlig lov nr. 259 af 1. juni 1945 om tillæg til "Borgelig Straffelov angaaende Forræderi og anden landsskadelig Virksomhed", der bl.a. omhandler angiveri, bistand til tyskerne på anden måde end almindeligt arbejde o.lign. Bergstedt straffedes for bl.a. følgende: Sine talrige artikler i *Fædrelandet*, hvor han fx havde forsvaret den tyske besættelse og fremhævet Englands skyld for krigens opståen, kritiseret den mod tyskerne rettede sabotagevirksomhed og agiteret for tilslutning til Schalburgkorpset og Frikorps Danmark. Desuden blev han dømt for at drive hetz imod fremtrædende socialdemokrater som Hans Hedtoft, H. P. Sørensen, Alsing Andersen, Hartvig Frisch, Ib Colbjørn, Peder Tabor m.fl. Hvad angår hans artikler om "jødespørgsmålet", frikendtes han, og han blev ej heller dømt for angiveri, hvilket i værste fald kunne medføre dødsstraf.

Alt i alt må man sige, at Bergstedt slap forholdsvis billigt fra retsoppgøret. Men især tabet af almen tillid var en bitter pille at sluge:

"Vil det sige, at jeg er æreløs ud over Landet? Jeg skal afskæres fra Aldersrente og Finanslov – Understøttelse, skønt jeg har udført et Kulturarbejde og mine Sange synges helt ud i Landsbyskolerne. Skal Børnene dér sige, at han, der skrev "Jeg ved en Lærkerede", er en æreløs Mand?"

Den 5. august 1946 overførtes Bergstedt til Horserød-lejren og en måneds tid efter til Herstedvester, hvorfra han blev løsladt den 11. september 1947 kort efter sin 70 års fødselsdag og kunne vende hjem til familien på Høgholtvej.

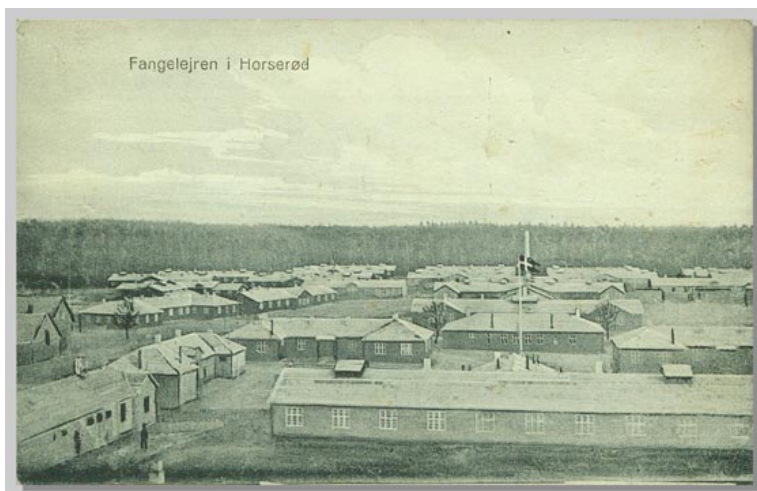

Fig. 7: Fangelejren i Horserød. Postkort fra ca. 1920.

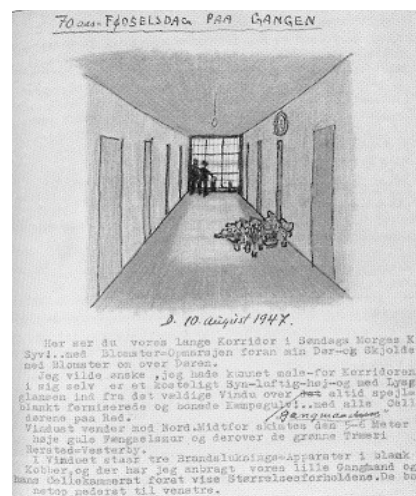

Fig. 8: "70 års FØDELS DAG PAA GANGEN". Fra et brev til hustruen Helga (Efter Vald. Pedersen 1967).

Imidlertid havde man allerede i juni 1946, via Bergstedts advokat Jørgen Petri, forsøgt at få Harald Bergstedt løsladt, hvilket blev afslået af justitsministeriet. I marts året efter meddelte ministeriet, at man var parat til at prøveløslade Bergstedt på visse betingelser: At han ikke måtte drive "utilbørlig" politisk-agitatorisk virksomhed, og at han skulle være under tilsyn af fængselsvæsenets forsorgskontor i en to års periode. Dette afslog Bergstedt, og i april 1947 kunne justitsminister Elmquist så meddele, at Bergstedt ikke ville blive løsladt.

Men Bergstedts prøvelser var ikke forbi.

Æresretten

Kort efter befrielsen oprettede Dansk Forfatterforening en såkaldt Æresret, der skulle tage stilling til de enkelte medlemmers gøren og laden under besættelsen. "Dommerpanelet" kom til at bestå af dr.jur. Torben Lund (1902-1970), forfatteren Hans Kirk (1898-1962) og bibliotekar Carl Dumreicher (1879-1965). I alt 26 forfattere kom under anklage; heraf blev 17 ekskluderet, 4 modtog en alvorlig misbilligelse og 5 klarede frisag.

Fig. 11: Torben Lund

Fig. 10: Hans Kirk

Fig. 9: Carl Dumreicher

Blandt de ekskluderede finder vi foruden (som vi skal se) Bergstedt bl.a. Svend Borberg, Valdemar Rørdam, Svend Fleuron, Bech Nygaard, Niels Meyn, Knud Nordentoft (fætter til Inger Merete Nordentoft) og Ingvald Lieberkind. Blandt dem, der blev frikendt, var Ole Sarvig og præsten og salmehistorikeren Anders Malling (se Hardis 2003). En af de mest berygtede nazistiske forfattere, Olga Eggert (f. 1875), døde i Vestre Fængsel få dage efter befrielsen, før hun nåede at komme for en dommer eller Æresretten.

Den 29. marts 1946 meddelte Dansk Forfatterforening officielt, hvordan de enkelte sager var faldet ud. Om Harald Bergstedt hedder det, at "der vil blive taget endelig Stilling [...], naar den offentlige Undersøgelse er afsluttet." Men først otte måneder efter domsafsigelsen tog man sig sammen og indkaldte Bergstedt til et møde i Forfatterforeningen den 11. december kl. 15. Nu var det lidt vanskeligt for Bergstedt at møde op, da han endnu sad i Herstedvester, men han fik brevet under alle omstændigheder:

"Dagen efter (Søndag d. 8) fik jeg et stort Brev fra FORFATTERFORENINGENS 'UDRENSNINGSKOMITE' (!) der udbad sig en 'Forklaring' før de strøg mig af Foreningen [...] Herregud – og i dag skrev vi d. 8. December. NI MAANEDER havde de altsaa talt paa Knapperne, før de tog sig sammen til det – og endda nøjedes med at 'udbede sig en Forklaring'.

Der maatte ha været meget stærke Kræfter, som har strittet imod – men altsaa ENDNU stærkere Kræfter, der alligevel har presset det igennem."

Samme dag skrev han et brev til Torben Lund. Heri skrev han bl.a.:

"Ingen Dumheder nu! - Aldrig maa vi Aandsarbejdere la os rokke bort fra det, som er vi Aandsarbejderenes Stolthed og Livsbetingelse: Retten til at tænke frit og skrive frit [...]"

Forfatterforeningen er ingen Statsinstitution. Den er en kammeratlig Sammenslutning af Aandsarbejdere, der under et konservativt Statsstyre skal kunne dække de radikale Elementer og under et radikalt Statsstyre de konservative. Ti Aandsliv bestaar i, at Mening faar Lov at staa imod Mening. [...] Jeg har hele mit Liv været anset for sanddru, modig og ubestikkelig. [...] Ingen kan kradse mig ud af hverken SALMONSENS LEKSIKON eller BIOGRAFISK LEKSIKON. Det hele er en Storm i et Glas Vand – en Masse-Psykose, der til Tider har antaget komiske Former [...]

Af brevet fremgår også, at Bergstedt regnede med at blive prøveløsladt i januar 1947, men det blev han – som sagt – ikke, og Æresretten ekskluderede ham i marts 1947.

De sidste år

Arene efter krigen blev hårde for Bergstedt såvel mentalt som pengemæssigt, men hans skrivelyst var usvækket, skønt han nu stort set blev ignoreret af omverdenen.

Et par arbejder fra denne periode skal nævnes, nemlig *Sange fra Gitteret* (1948) med undertitlen "med et Tilbageblik over et Liv og et Forfatterskab". I bogen giver han et kort overblik over sit liv og en længere beskrivelse af sit fængselsophold. Den viser også, at Bergstedt ikke har lært meget. Ganske vist må han erkende modstandsbevægelsens betydning, men ellers er hans indstilling den samme som under krigen. Nazisternes massedrab på jøder, sigøjnere, homoseksuelle, åndssvage osv. nævnes ikke med eet ord. Det skal dog understreges, at det er aldrig blevet bevist, at Bergstedt havde kendskab til disse myrderier, hvilket han formentlig heller ikke havde, men jødeforfølgelserne vidste han foregik.

I 1954 udgav han på et lille forlag i Aabenraa, hvad han selv kalder "Sange fra Gitteret – anden Bog": *Feberen falder*. Heri fortsætter han sin beskrivelse af sit fængselsophold, men forsøger også blandt meget andet politisk stof at give en historisk dokumentation for Danmarks besættelse. Fx nævner han det såkaldte Rostock-møde, en konspirationsteori, der går ud på, at Danmarks besættelse var sket efter en aftale mellem Himmler og udenrigsminister P. Munch.

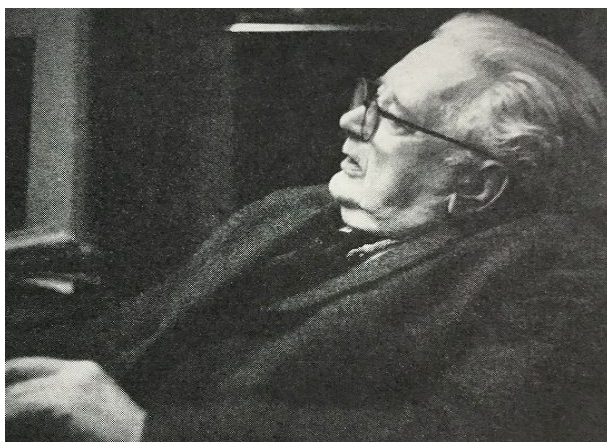

Fig. 12: Harald Bergstedt 1963 (efter Vald. Pedersen 1967)

Lørdag den 10. august 1957 ville Bergstedt fylde 80 år. At ikke alle havde glemt ham, viser en bønsskrivelse, som en række Vanløse- og Brønshøj-borgere udsendte i anledning af den kommende runde dag:

LØRDAG den 10. AUGUST d.a. fylder
HARALD BERGSTEDT 80 år, i hvilken anledning en nedsat
komite af Digterens venner, vil forsøge at indsamle et
beløb til en værdig fødselsdagsgave.-
En ny skrivemaskine står øverst på Digterens
ønskeseddel, og det er derfor vort håb, at denne
indsamling må gøre os istand til at opfylde dette ønske.-
Lad os give den gamle Digter en hyldest
på 80 årsdagen, som et langt livs virke i det danske
folk har gjort ham fortjent til.-
Som Digter er Bergstedt forlængst placeret
som een af de få store vort land har forøret, og tidens
hårde storme, har ikke kunnet røkke herved.-
I alle landets skoler synges hans dejlige
børnesange, og de vil lyde der, slægt efter slægt.-
Men her skal ikke gives nærmere rede for
Bergstedt som Digter og Menneske, kun rettes en
høflig opfordring til Dem, om at give et bidrag, så
Digteren, og hans trofaste zone, kan fejre en virkelig
lykkelig fødselsdag.-
Med venlig hilsen
på komiteen vegne
H. Jensen E. Petersen
Brudevang 55 Buskager 43
Brh. Vanløse.
L. Kofod
Brønshøjvej 63
Brh.

Fig. 13: Efter Ida Nilsson (2004)

Om det lykkedes komiteen at få indsamlet et beløb, har jeg ikke kunnet få bekræftet.

Harald Bergstedt døde den 21. juli 1965 og bisattes på Bispebjerg Kirkegård fire dage senere uden gejstlig medvirken. Dødsfaldet omtaltes kun af tre dagblade, Aktuelt, Information og Politiken. Journalisten og forfatteren Erik O. Hansson fra Aktuelt – der jo var Bergstedts gamle arbejdsplads indtil 1942 – skrev i sin nekrolog bl.a. at "...vi, der var hans venner i de gode og gyldne år, lægger i dag en lille blomst på den gamle digters grav. - Endnu lyder hans stemme i vore ører: "- hør nu synger stjernerne, de nynner mig til ro...". Citatet stammer fra Bergstedts stadig meget populære "Solen er saa rød, Mor" (med musik af Carl Nielsen og trykt første gang i 1920).

Efterskrift

Forfatterforeningens Æresret samledes atter i marts 1952. I mellemtiden havde Hans Kirk udmeldt sig af Dansk Forfatterforening, og han blev derfor erstattet af litteraturprofessoren og Holberg-eksperten F. J. Billeskov Jansen (1907-2002). Meningen med reetableringen af Æresretten var at tilbyde nogle af de ekskluderede forfattere genoptagelse i foreningen. Flere var døde inden, bl.a. Svend Borberg og Valdemar Rørdam, og Bech Nygaard var allerede tilbudt genoptagelse, så følgende fik tilbudet: Niels Meyn, Aage Jørgensen, Karl Einarsson, Svend Fleuron (som afslog), Sara Nielsen-Stevns og dr. Lieberkind. Men altså ikke Harald Bergstedt.

Note

DNSAP Vanløse hørte i årene 1930-1945 under Storkøbenhavn Syssel (4. distrikt). Syssel var oprindeligt en middelalderlig administrativ enhed, men blev genoptaget af nazisterne. Deres sysselinddeling svarede nogenlunde til de gamle amter, og syslet var igen opdelt i herreder.

DNSAP Vanløses hovedkvarter lå Børglumvej, hvor Børglumvej og Herlufsholmsvej mødes ved Ålekistevej, og huset eksisterer endnu. Efter krigen var der i mange år danseskole og husede også i flere år en dyrehandel. I dag fungerer huset som selskabslokaler.

Hvorvidt Bergstedt kom i huset, har jeg ikke kunnet få af- eller bekræftet (se dog billedteksten nedenfor).

Herunder ses et billede fra husets altan, hvor kontorets åbning fejres (ca. 1940), samt et fra en sammenkomst i mødesalen omkring 1942.

Fig. 14

Fig. 15: Kilde: Nationalmuseet

Fig. 16: Læg mærke til personen bag den unge mand i uniform. Det kunne godt ligne Harald Bergstedt set bagfra (Kilde: Nationalmuseet)

Litteratur

Vald. Pedersen (1967): *Harald Bergstedt*.

Ida Nilsson (2004): *Ildsjæl på vildspor – en biografi om Harald Bergstedt*,

Ditlev Tamm (1984): *Retsopgøret efter besættelsen*.

Julius Bomholt (1938): *Harald Bergstedt*,

Arne Hardis (2003): *Æresretten – Dansk Forfatterforening og udrensningen af de unationale 1945-52*.

Lise Bostrup (red.) (2007): *Vanløse under krigen. Erindringsglimt fra 1940 til 1945*.

John T. Lauridsen (red.) (2007): *Over stregen - under besættelsen*.

John T. Lauridsen (2002): *Dansk nazisme 1930-45 – og derefter*.